

4.

У вітальні на кошах і валісках грали в “звощика” Остапко, Катруся і Ладя.

Катруся, нахиливши голову так, що підборіддя їй упіралось в груди, гарцювала, а Остапко з напруженим і зляканим виразом лиця тягнув їй назад і заспокоював: “Тпру-ту! Тпру-ту!”. Ладя, найменший, застромивши пальця в рот і витягнувши ноженята, сидів на коші за пасажера і блаженно сміявся. Він був ще в такому віці, коли фантазія грає слабо і не віриться, що Катруся не сестричка, а великий басоватий кінь. Сміявся ж він тому, що взагалі любив всякий гамір.

Забачивши Ріну, дітлоха зразу перевернулася на дітей і побігла до дівчини, радісно кричучи:

— Тьотя Ріна! Тьотя Ріна!

Ріна підхопила Катрусю й високо підняла її над собою. Катруся вискнула від захвату і поспішила подивитись униз. Страх яка чудна хата в таких випадках. І тільки хотіла, може, в сотий раз спитати тьотю Ріну, чого хата згори така кумедна, як Остапко шарпнув тьотю за сукню й таємничим голосним шопотом сказав:

— Тьотя Ріна, а мама вже нікуди не їде.

Ріна швидко пустила Катрусю на підлогу й вражено спитала:

— Як не їде? Ти звідки знаєш? Хто сказав? Сама мама?

— Ба ні, тато сказав. Тільки ти не кажи мамі, а то вона тоді візьме та й поїде.

— І твій тато дурненький, і ти разом з ним. Зрозумів? — засміялась Ріна. — А коли ти будеш чепуху плести, то так і будеш зватися... чепухером.

Катруся, яка любила всякі нові і перекручені слова, спалахнула захватом і закричала:

— Чепухер, чепухер! Остапко чепухер!

“Р” вона вимовляла, як “т”, і виходило “чепухер”.

Остапко мент подумав і найшов, що слово удачне. Але зараз же мусів зробити, як завжди, якусь поправку:

— Не чепухер, а чепухон. Катруся чепухонка!

— Конка! Тонка! — закричала Катруся, нічого не маючи проти назви на себе, аби вона була цікава.

Ріна, не слухаючи їх, підійшла до Ладі, вийняла йому з рота палець, поцілувала й пішла далі. Підходячи до спальні, вона зупинилась і заклопотано помацала у себе за поясом. Лист був на місці. Ріна подивилась на годинник, що висів у неї на довгому з чорного металу ланцюжку, сховала його за пояс і, наморщивши брови, хвилину подумала, немов щось вираховуючи.

Потім постукала в спальню і ввійшла. Тут було, як після жидівського погрому. Климентій Григорович сидів на столі і роздратовано пацав ногами, а проти його на ліжку лежала Тота з зав’язаною рушником головою. При Ріні вона замовкла.

— Ну? — зараз же почала вона діловито, немов нічого не сталося, немов тільки її ждали, щоб взятись за діло. — Що ж ви тут? Тота, годі валятись на ліжку. Дивіться, що вона тут наробила. Вставай, треба прибрати все.

Тота не рухалась, дивлячись під ноги Кліма безпричасними, червоними од сліз очима.

— Ах, ах, ах! — захитала Ріна головою. — Яка, подумаєш, трагедія. Вам скучно, мої панове, і ви собі раз на місяць домашній театр учиняєте. Але це дорого коштує. Тотка, не строй дурня, вставай, умийся і кінчай виставу. Ви занадто затягуєте. Ну?.. Нічого особливого не сталось. Подивись на Климчика свого: убитий і пригнічений, немов програв стотисячне діло.

(Климчик сидів зовсім не пригнічений. Але, зачувши сі слова, нахилив голову і зробився, як придавлений тяжким горем.)

Тота не ворушилась. Потім тихо сказала:

— Ти, Ріно, судиш так, як Меланка: панські примхи!

Ріна вислухала її.

— Ну, скінчила? Дуже добре. А тепер вставай.

— А встану перед тим, як їхати; у мене голова болить.

— Їхати? — здивувалась Ріна. — Куди їхати? От це мені подобається. Ей, Тотко, дай уже спокій з тою їздою. Сама ж з досвіду знаєш, що нікому й нічому тим не допоможеш, аби клопіт. Та й чого ти хочеш від того бідного, нещасного Климчика? Щоб він тобі не зражував? Але ж ти сама щось зроби для того, а не тільки покладайся на право законної жони.

Ріна з посміхом підкреслила слово “право”. Тота, не повертаючись до неї, косила на неї очима, з яких одне було придушене донизу рушником.

— Так, так, Тотонько! Зроби так, щоб він по добрій волі хотів тебе, щоб просто не мав бажання зражувати. От цей принцип поклади-но в основу. Га? Не можеш так зробити? Ну, так хто ж винен? Значить, не маєш цінностей. Ти покладалась на закон і наплодила собі дітей? Ну, так і не кидай же тепер. Ну, годі, вставай!

Клим, здавалось, не зовсім був задоволений такою обороною його. Він повозився й проговорив:

— Ну, Ріно, ви, бачите, не з того погляду підходите до питання...

Ріна засміялась.

— Невже? А ви думали, що я з вашого буду підходить? Ач, який хитрий. Ні, я хочу таки розпропагувати нашу жінку. Я хочу, щоб вона таки зрозуміла, що любов треба заслужувати. Не заслужить навіть, а заслужувати щодня, щохвилини. Не з городовим по такій-то статті уголовного закону, а своїми цінностями, які треба розвивати і множити. А вона що робила? Нічогоїсь. Та й навіщо: вийшла заміж самим законним способом, чого ж більше треба? В законі сказано: чоловік повинен любити свою жону, а жона — мужа. Ну, от і май собі тепер закон. Климчику, дайте мені спокій і не робіть мені благаючих знаків. Я це Тоті не вперше кажу — ви нічого не розумієте. Коли б я була вашою жінкою — ого!.. яким би ви у мене добрим були!

— От побачимо, як ти зробиш свого добрим, як вийдеш... — раптом несподівано промовила Тота, на яку, здавалось, слова Ріни вплинули дійсно не образливо, а підбадьорююче.

— Я?! — скрикнула Ріна занадто весело, так що Тота зараз же звернула на це увагу і подивилась на неї з незахованою цікавістю, сподіваючись почути щось нове про Юрія.

Але Ріна обмежилась тим, що похитала головою й посміхнулась. Потім звернувшись до сестри і, немов тепер уже не сумніваючись, що та встане, сказала:

— Ну, от що, Тото. Я сьогодні піду з дому. Коли без мене Шубина принесе викройки, так ти їй, будь ласка, скажи, щоб...

— Я ж їду, Ріно... — винувато й тихо сказала Тота.

— Так ти їй скажи, щоб вона завтра прийшла до мене в пів на сьому. Добре? А тобі б я також радила щось вибрати собі. Голубе тобі до лица, Тото. А потім, треба взяти себе в руки. Ну, даю тобі слово, що ти ні на крихту не прив'яжеш до себе Кліма тим, що плакатимеш...

— Господи! — скрикнула Тота, сідаючи й зриваючи з себе рушник. — Та хіба я плачу для того, щоб прив'язати?! У тебе не тільки ніякового серця нема, а... простого розуміння. Ти зрозумій, що мені просто боляче тяжко, от просто так, а не для чогось. Я з своїх сліз ніяких собі програм не вивожу. Плачу, бо...

Вона не докінчила, упала головою в подушку і затрусилась риданням.

— Ну, от, бачите! — неголосно сказав Клим, з докором дивлячись на Ріну й почувавши себе ще більш винним.

Ріна трохи зніяковіла. Підійшовши до сестри, вона почала гладити її по голові й напівжартом, але сердечно й ніжно примовляти:

— Ну, от... Ну, от, тільки цього ще не було... Я ж не для образи... Як думаю, так і кажу... Ну, годі. Поплакала трохи, тепер полай мене і годі... Ну?

Тота підвела трохи голову від подушки й крізь сльози проговорила:

— Не тільки ніякого співчуття нема, а ще й сміються, ще й...

— Да хто ж, Тото, сміється? Я не сміюсь, а як сестрі кажу те, що серйозно і для себе, і для всіх признаю. Що ж я сказала? Завойовуй, заслуговуй, твори любов. Що ж тут такого?

— Чим? — вмить підвелась Тота й поривчасто сіла на ліжку. — Чим завойовувати? Цим лицем, на якому ні краплини крові не зосталось, яку він випив з мене? Так? Цим тілом, на яке мені самій сором в купелі дивитись? Чим, я тебе питаю?

— Та хоч би тим, що в тебе ось в цю хвилину є в лиці, в голосі, в цім самім тілі...

— А-а, душою! — саркастично протягла Тота. — Душою, розуміється...

Але видно було, що похвала Ріни була їй все ж таки приємна і приємно було почувати себе хоч трохи дужою. Але, подивившись на Кліма, який сидів похнюпившись, вона гірко посміхнулась і сказала:

— Так, душою його візьмеш. Як же... Йому душа потрібна? Знаю я його душі...

Тота, лежучи ще на ліжку з пов'язаною рушником головою, знала, що не поїде. Але їй було тяжко від сього знання, від цілковитої залежності од Кліма. Але тепер їй немов давалась якась законна підстава лишитись. Вона лишалась не з слабости, а з певною метою.

— Добре... — сказала вона своїм звичайним суховатим голосом. — Я остаюсь... Але з цього часу... А втім, я не хочу про це говорити. Ідіть звідси й пришліть сюди Ганну.

Клим хапливо зліз з столу й хотів підійти до Тоти, щоб якось оформити замирення, але Ріна зробила йому знак не чіпати її, і обоє вийшли з спальні.

І як тільки Клим вийшов, так зразу почув, що все знов вернулось на старе місце, що ціла низка клопотів, турбот, думок одсунулось від його. Він почув себе самим собою.

У вітальні не було нікого. Клим взяв за руку Ріну і, міцно стиснувши, тихо заговорив:

— Ви, Ріно, не ангел, я цього не скажу, ангели — нудні, ви — незрівняна. Ви — просто чудо із семи всесвітніх чудес. Запевняю вас. Можна поцілувати ручку? Побратськи, Ріно, цілком по-братськи... Даю слово, нема вже нічого. Чистий серцем до того, що скоро Бога уздрю... Я відчуваю. Не бійтесь. Можна?

— Дайте спокій, Климчику. Пустіть руку. А то уздрите щось инче. Як ввійде Тота... Ідіть краще до Стельмашенка. Ах, я ж і забула! Він просив прислати вас. Ідіть, ідіть!

Клим, як тільки Ріна згадала Тоту, моментально пустив руку.

— Я, в такому разі, признаю рацію, признаю.

Він спішив прийняти цей аргумент, який ніби казав, що Ріна дозволила б, коли б не боялась, що ввійде Тота. Ріна зрозуміла його поспішність.

— Ви, Климчику, знаєте, просто неможливий добродій! Ваша м'яккість, довірчивість іноді доводять мене до зворушення. Ви страшно вірите самому собі, вам здається, що в вас усі закохані. А іноді, Климчику, їй богу, цього не буває. Ви помиляєтесь. Ну, ідіть же до Стельмашенка. Клим зітхнув і покачав головою.

— Ви мене все не розумієте... Ну навіщо такі крайні вирази й підозріння. От ви все ж таки гадаєте, що я закоханий у вас. Те-те-те, а самі що казали? Ні, вибачайте, тут уже не одкрутите. Ач яка! А тут, Ріно, їй богу не те. Найсерйозніше. Зовсім-зовсім не те. Тут инче. А що, не скажу. Зацікавтесь... Ну, чого ви якась сьогодні така... особлива? Га? Юрасика чекаєте? Не прийде, не прийде... Слухайте, Ріно, простіть, зарані простіть, а тільки я вам тепер уже цілком серйозно скажу: покиньте ви цього паничка. Ну навіщо він вам? Даю слово, абсолютно об'єктивно говорю. Даю слово, Ріно... Між инчим, ви помічаєте, що я дуже часто говорю ваше ім'я? Га? Помічаєте?.. Ну, не буду... А про Юрасика буду і буду... Покиньте його, Ріно. Або хай жениться. Доки ж ця канітель буде? Га?

Ріна з чудною посмішкою виняла зза пояса листа і показала його Климкові.

— Що це? Пропозиція руки і серця? Так? Правда? — захвилювався Клим.

Ріна так же чудно й мовчки похитала головою, потім коротко сказала:

— Від братця Анатолія.

Клим здивувався. В очах забігала думка, як хвіст лягавої собаки, що шукає в траві кинутий хазяїном камінь.

— Не розумію, божественна моя, не розумію.

Ріна виняла листа і дала прочитати.

Там було написано, що Анатолій страшно вибачається за турботи, але справа така серйозна й важна, що він наслідуються попросити у Ріни хвилин десять з її дорогоцінного часу на коротеньку розмову.

— Що ж це значить? — скрикнув Клим, страшно зацікавлений.

— Не знаю... — загадково посміхаючись, сказала Ріна й сховала листа.

— Це інтересно. Це дуже інтересно! Це, Ріно, знаєте, дуже інтересно! — переконано й серйозно підтвердив Клим. — Тут чимсь пахне... Я не знаю, що думати, але... Ви йому одповіли?

— Я призначила йому завтра у мене... Яка зараз година? Я боюсь, що мій годинник відстає...

— Пів на восьму.

— Чудесно! Зараз буде зібрання... Ви сердиті, що я призначила у мене? Га? Правда?

— Все, що ви робите, — прекрасно, — ухильчиво сказав Клим, але непомітно озирнувся, немов перевіряючи, чи не підгляда хто з вікон. Почувся дзвінок.

— Ну, це нарешті він! — вирвалось у Ріни, і вона побігла в передпокій.

Дійсно, це був Юрій, якого вона ждала. Він був одягнений, як завжди, так, немов прийшов з урочистим візитом. Навіть рукавички не скинув з лівої руки.

— А-а!! — шумно зустрів його Клим. — От де він, нарешті. З'явився! Що це ви, братіку, так мучите нас. Га? А який шикарний вигляд. Просто міністр, слово чести, міністр фінансів. Ну, ходіть сюди, до мене, там у нас гість. Цікавий. Прошу.

Але гість в цей мент як раз сам вийшов з кабінету, він уже хотів іти додому.

— Куди? Що? Як? — закричав на його Клим весело, але, як здалось Вадимові, немов злісно. — Не пусти! Тепер, братіку, якраз не пусти. Мусиш зостатись. От дозволяйте вас познайомити... Стельмашенко. Микульський. Юрій Микульський, міністр фінансів, теоретик соціалізму і... психолог.

Для чого Клим додав "психолог", він сам би не одповів, як би його спитали.

Але його ніхто не спитав. Стельмашенко і Микульський подали один одному руки, і Юрій з тонкою посмішкою сказав:

— При тій умові я міністр фінансів, коли головою кабінета буде шановний Клим... А про вас я вже чув... Дуже приємно познайомитись, я ваш прихильник...

Вадим мовчки уклонився. Потім звернувся до Кліма і сказав:

— А я все-таки піду. Мені треба. До побачення.

Він попрощався, одягся і вийшов. Клим жартівливо лаявся, але не держав.

— Ну, Юрію, я маю до вас справу. Поки нікого нема, ходім до мене, — сказала Ріна й, не ждучи одповіді, пішла вперед.

— Ідіть, ідіть! — весело закричав Клим. — А я за роботу, за роботу!

Але коли Юрій вийшов за Ріною, Клим пішов у кабінет і випив підряд три чарки 707. Потім ліг на канапу, заклав руки за голову і сумно став дивитись у стелю.